

УДК 346.91

Gogol B.G.

THE PROBLEMS OF LEGAL CERTAINTY PRINCIPLE RELATED TO LEASING PAYMENTS

Б.М. Гоголь

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства

Київського університету імені Бориса Грінченка

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У ВІДНОСИНАХ ЩОДО СПЛАТИ ЛІЗИНГОВИХ ПЛАТЕЖІВ

Постановка проблеми. Лізинг є дієвим та зручним методом оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання в умовах дефіциту капіталу, на що неодноразово звертали увагу вітчизняні та зарубіжні дослідники [1, с.481; 2, с.35; 3, с.1]. Саме тому лізинг може стати дієвим механізмом підвищення ефективності економіки України, яка зараз перебуває в кризовому стані.

Однак стати таким механізмом він може лише за умови визначеності та стабільності правового регулювання лізингових відносин, адже лізингові компанії надають майно в лізинг тільки будучи впевненими в тому, що умови лізингу будуть незмінними протягом всього періоду існування даного виду правовідносин. Цього ж прагнуть і добросовісні лізингоодержувачі.

Проте правові норми, які регулюють лізингові відносини в Україні, є недостатньо визначеним та чітким, що призводить до різного їх застосування судами та створює невизначеність на ринку лізингових продуктів. Така ситуація негативно впливає на розвиток лізингових відносин у нашій державі.

У зв'язку з цим вважаємо актуальним дослідження проблем визначеності правових норм, які регулюють лізингові правовідносини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням лізингових правовідносин займалися вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема, О.І. Баєва, А.Г. Барабаш, О.М. Джавадова, В.Д. Лагутін, Д.С. Січко, О.О. Уханьова та інші.

Дослідженням проблем правової визначеності присвячені роботи Й.О. Покровського, А.М. Приймака, А.Р. Султанова, Л.В. Ушакової, А. Portuese, O. Gough, J. Tanega та інших.

Водночас в юридичній науці не приділялось достатньо уваги питанню визначеності правових норм, які регулюють лізингові відносини.

Метою статті є дослідження проблем реалізації принципу правової визначеності у лізингових правовідносинах, зокрема у правовідносинах щодо сплати лізингових платежів.

Основні результати дослідження. Ще Й.О. Покровський слушно відзначив, що однією з перших та самих істотних вимог, які висуваються до права, є вимога визначеності правових норм [4, с.89].

Сучасні дослідники також відзначають, що закон повинен бути передбачуваним для того, щоб забезпечувати правову визначеність для його реципієнтів [5, с.1].

В наш час у правових системах розвинутих країн важливу роль відіграє принцип правової визначеності, якій передбачає стабільність правового регулювання й існуючих правовідносин [6, с.1].

В більш вузькому значенні права визначеність означає чіткість, зрозумілість та однозначність правових норм.

У сфері лізингових відносин визначеність правових норм має вкрай важливе значення. Особливо таке значення підвищується в період економічної нестабільності, в який вже певний час перебуває наша держава. Через таку нестабільність за останні кілька років в Україні істотно зменшився обсяг банківського кредитування економіки, що призводить до ускладнення придбання та оновлення засобів виробництва суб'єктами господарювання.

Лізинг, порівняно з банківським кредитом, є менш ризиковою інвестиційною операцією для кредиторів, адже предмет лізингу перебуває у власності лізингодавця до моменту повної сплати його вартості лізингодержувачем. Однак розвиток ринку лізингових продуктів у значній мірі залежить від стабільності та визначеності нормативної бази у цій сфері відносин.

В Україні основними нормативно-правовими актами, які регулюють лізингові відносини, є Цивільний кодекс України [7], Господарський кодекс України [8] та Закон України «Про фінансовий лізинг» [9] (надалі – «Закон»). За останні десять років зазначені нормативно-правові акти не зазнали змін в частині регулювання лізингових відносин. Це, на перший погляд, є свідченням стабільності правового регулювання.

Однак, не зважаючи на таку стабільність нормативної бази, судова практика за останні кілька років зазнала ряду кардинальних змін, що істотно вплинуло на правила роботи ринку лізингових продуктів.

Зокрема таких змін зазнала практика стягнення лізингових платежів після відмови від договору фінансового лізингу внаслідок невиконання лізингодержувачем зобов'язань по сплаті лізингових платежів.

Згідно ч.2 ст.11 Закону та ст.806 Цивільного кодексу України лізингодержувач зобов'язаний сплачувати лізингові платежі.

Необхідно відзначити, що лізинговий платіж є досить складною категорією і може включав в себе ряд елементів.

Так, відповідно до ч.2 ст.16 Закону лізингові платежі можуть включати:

- а) суму, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу;
- б) платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;
- в) компенсацію відсотків за кредитом;

г) інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу.

В більшості випадків договір фінансового лізингу передбачає дві складові лізингового платежу: суму, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу, та винагороду лізингодавця, тобто дохід, який отримує ця фінансова установа за здійснення лізингової операції.

Відповідно до ч.2 ст.7 Закону лізингодавець має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або у повному обсязі та прострочення сплати становить більше 30 днів.

У випадках порушення лізингоодержувачем своїх зобов'язань щодо сплати лізингових платежів протягом тривалого строку лізингодавці досить частко користувались вказаним правом та відмовлялись від договору лізингу.

Більшість договорів фінансового лізингу передбачало, що у разі відмови від договору фінансового лізингу внаслідок порушення його умов лізингоодержувачем, останній зобов'язаний сплачувати лізингові платежі до моменту припинення договору в повному обсязі. Тому після відмови від договору фінансового лізингу лізингодавці звертались до суду з позовом про стягнення заборгованості за лізинговими платежами, включаючи як винагороду лізингодавця, так і відшкодування вартості предмета лізингу.

Суди, в переважній більшості випадків, задовольняли такі вимоги, виходячи з положень договорів фінансового лізингу та норм чинного законодавства [10; 11; 12].

В результаті цього лізингоодержувач втрачав як предмет лізингу так і суму, що була сплачена ним в якості відшкодування вартості предмета лізингу до моменту відмови від договору або, у випадках передбачених договором, до моменту повернення предмета лізингу лізингодавцю.

Таку практику можна вважати надто суворою по відношенню до лізингоодержувача, водночас вона стимулювала останнього добросовісно виконувати свої зобов'язання за договором фінансового лізингу щодо сплати лізингових платежів та покривала збитки лізингодавця, які виникали внаслідок зменшення вартості предмета лізингу в результаті його амортизації, за рахунок стягнення такої складової частини лізингового платежу, як відшкодування частини вартості предмета лізингу.

Однак наприкінці 2013 р. вказана судова практика щодо стягнення лізингових платежів зазнала змін.

Так, 29 жовтня 2013 р. Верховний Суд України у Постанові (надалі – «**Постанова**») по справі № 3-31гс13 за позовом товариства з обмеженою відпо-

відальністю «УніКредит Лізинг» до дочірнього підприємства «Націонал-Плюс» приватного підприємства «Націонал» про стягнення лізингових платежів та штрафних санкцій дійшов висновку, що лізингодавець не має права на стягнення такої складової частини лізингового платежу, як відшкодування вартості предмета лізингу, який залишився у власності лізингодавця після припинення договору фінансового лізингу [13].

В Постанові зазначено, що згідно ч.2 ст.806 ЦК України та частина 1 статті 2 Закону відносини, які виникають у зв'язку з договором лізингу, регулюються положеннями ЦК України про лізинг, найм (оренду), купівлю-продаж, поставку та Законом.

У зв'язку з цим суд зробив висновок, що на правовідносини, які складаються між сторонами договору лізингу щодо одержання лізингодавцем лізингових платежів у частині покупної плати за надання майна в майбутньому у власність лізингоодержувача, поширюються загальні положення про купівлю-продаж.

Оскільки право власності на предмет лізингу від позивача до відповідача не перейшло, суд відмовив у стягненні з останнього такої складової частини лізингового платежу, як відшкодування вартості предмета лізингу.

Прийняття Верховним Судом України Постанови призвело до кардинальної зміни судової практики у справах щодо стягнення лізингових платежів, оскільки відповідно до ст.111-28 Господарського процесуального кодексу України суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішеннями Верховного Суду України.

Господарські суди почали відмовляти лізингодавцям у задоволенні вимог про стягнення такої частини лізингового платежу як відшкодування вартості предмета лізингу у випадках, коли договір лізингу був достроково припинений внаслідок його порушення лізингоодержувачем.

Лізингодавці, які переважно розраховували на стягнення лізингових платежів у судовому порядку в повному обсязі до моменту припинення договору або моменту повернення предмету лізингу, були позбавлені такої можливості. Натомість частина недобросовісних лізингоодержувачів почали навмисно не виконувати свої зобов'язання щодо сплати лізингових платежів, сподіваючись на те, що після закінчення тривалого судового розгляду справи з них будуть стягнуті лише відсотки за користування кредитними коштами.

Окремі судові рішення про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення лізингових платежів у частині відшкодування вартості предмета лізингу мали місце і до прийняття Постанови, що власне і стало підставою для звернення до Верховного Суду України ДП «Націонал-Плюс» приватного підприємства «Націонал», однак вони були поодинокими і не мали значного впливу на ринок лізингових продуктів. Водночас Постанова кардинально змінила судову практику у цій сфері та викликала значне занепокоєння серед більшості лізингодавців України.

Слід зазначити, що висновок Верховного Суду України щодо поширення положень законодавства про купівлю-продаж на відносини по сплати

лізингових платежів прямо не впливає з норм чинного законодавства та, на нашу думку, є дискусійним.

Відповідно до ч.1 ст.806 ЦК України за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Також згідно з ч.2 ст.2 Закону за договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Аналіз наведених норм дає підстави стверджувати, що у зв'язку з укладенням договору фінансового лізингу виникають дві основні групи відносин: відносини щодо передачі майна в лізинг лізингодавцем лізингоодержувачу та відносини щодо купівлі-продажу предмету лізингу лізингодавцем у продавця.

Відповідно до ч.2 ст.806 ЦК України до договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, встановлених цим параграфом та законом.

До відносин, пов'язаних з лізингом, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом.

При цьому чинне законодавство не дає визначення поняття «відносини, пов'язаних з лізингом» та не містить переліку таких відносин.

Вважаємо, що виходячи із положень ч.1 ст.806 ЦК України та ч.2 ст.2 Закону такими пов'язаними з лізингом відносинами є відносини щодо купівлі-продажу предмету лізингу лізингодавцем у продавця. До них і застосовуються загальні положення законодавства про купівлю-продаж та поставку.

Водночас ми вважаємо дискусійними твердження про можливість застосування норм про купівлю-продаж до відносин між лізингодавцем та лізингоодержувачем щодо користування предметом лізингу та сплати лізингових платежів.

В юридичній літературі договір лізингу частіше за все розглядають як різновид договору оренди, як змішаний договір або як самостійний вид договору [14, с.8].

На нашу думку, аналіз норм чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що договір лізингу є різновидом договору найму.

Так, згідно наведеної раніше ч.2 ст.806 ЦК України до договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду). Також норми про договір лізингу розміщені у гл.58 ЦК України, яка присвячена найму (оренді).

Зазначене дає підстави стверджувати, що законодавець співвідносить найм та лізинг як родове та видове поняття.

Виходячи з цього, відносини між лізингодавцем та лізингоодержувачем щодо користування предметом лізингу та сплатою лізингових платежів повинні регулюватись нормами чинного законодавства про лізинг та загальними положеннями про оренду, а норми про купівлю-продаж не повинні поширюватись на відносини щодо сплати лізингоодержувачем лізингових платежів.

Однак слід зазначити, що законодавство України не визначає юридичну долю лізингових платежів, які були сплачені до дострокового припинення договору фінансового лізингу, і не регулює порядок та умови сплати лізингових платежів після припинення договору фінансового лізингу до моменту повернення предмета лізингу лізингодавцеві.

Така ситуація є причиною неоднозначного трактування положень ч. 2 ст.16 Закону та недодержання принципу правової визначеності, який, на думку багатьох науковців, є одним із найбільш важливих принципів Європейського суду з прав людини [15, с.3].

Висновок. Викладене дає підстави стверджувати, що чинне законодавство не дає підстав для однозначного висновку про те, чи поширюються норми про купівлю-продаж на відносини щодо сплати лізингових платежів, зокрема щодо сплати сум, які відшкодовують частину вартості предмета лізингу. Також законодавство України не визначає юридичну долю лізингових платежів, що були сплачені до дострокового припинення договору фінансового лізингу, не встановлює порядку та умов сплати лізингових платежів після дострокового припинення договору фінансового лізингу до моменту повернення предмету лізингу лізингодавцю. Така неоднозначність правових норм не відповідає принципу правової визначеності.

Враховуючи значний негативний вплив невизначеності правових норм Закону на розвиток лізингових відносин в Україні, вважаємо необхідним закріплення в законодавстві України порядку здійснення розрахунків між лізингодавцем та лізингоодержувачем у випадку дострокового припинення договору фінансового лізингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лагутін В.Д.* / Кредитування: теорія і практика: [навч. посіб.] – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 215 с. – (Вища освіта XXI століття).
2. *Джавадова О.М.* Роль лизинга в развитии Российской экономики // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 1 – С. 35-37.
3. *Zaid Al Syouf, Amy Arsamakova.* Jordan: Financial leasing and its stimulation of the national economy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tamimi.com/en/magazine/law-update/section-8/may-7/jordan-financial-leasing-and-its-stimulation-of-the-national-economy-1.html>
4. *Покровский И.А.* Основные проблемы гражданского права. – изд. 3-е, стереотип. 2 М. : «Статут», 2001. – 354 с. (Классика российской цивилистики.).
5. *Predescu Ion, Safta Marieta.* The principle of legal certainty, basis for the rule of law. Landmark case-law. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccr.ro/ccrold/publications/buletin/8/predescuen.pdf>

6. Султанов А.Р. Правовая определенность – часть должной правовой процедуры или как в закон об экстремизме правовую определенность вводили // Адвокат. – 2015. – № 1 – С. 5-17.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.

8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.

9. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 16, ст.68.

10. Постанова Вищого господарського суду України від 16 серпня 2011 року по справі № 34/567 [Електронний ресурс].- Режим доступу до рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17851501>

11. Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 28 листопада 2012 року по справі № 5015/2577/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27863539>

12. Постанова Вищого господарського суду України від 12 березня 2013 року по справі № 5015/2795/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29997911>

13. Постанова Верховного Суду України від 29 жовтня 2013 року по справі № 3-31гс13 [Електронний ресурс].- Режим доступу до рішення: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35217136>

14. Січко Д.С. Правова природа лізингу в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.С. Січко ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2006. – 19 с.

15. *Portuese Aurelien, Gough Orla, Tanega Joseph Atangan*. The Principle of Legal Certainty as a Principle of Economic Efficiency (July 8, 2013). European Journal of Legal Studies, Forthcoming; U. of Westminster School of Law Research Paper No. 13-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=2332016>

Гоголь Б.М. Проблеми реалізації принципу правової визначеності у відносинах щодо сплати лізингових платежів

У статті досліджуються проблемні питання сплати лізингових платежів у разі вчинення відмови від договору фінансового лізингу лізингодавцем внаслідок його порушення лізингоодержувачем. Автором проаналізовані норми чинного законодавства України, які регулюють сплату лізингових платежів, а також практику їх застосування судами після вчинення відмови від договору фінансового лізингу через призму принципу правової визначеності.

Ключові слова: лізингові правовідносини, лізингові платежі, договір фінансового лізингу, відшкодування вартості предмета лізингу, принцип правової визначеності.

Гоголь Б.Н. Проблемы реализации принципа правовой определенности в отношениях по оплате лизинговых платежей

В статье исследуются проблемные вопросы оплаты лизинговых платежей в случае совершения отказа от договора финансового лизинга лизингодателем вследствие его нарушения лизингополучателем. Автором проанализированы нормы действующего законодательства Украины, которые регулируют оплату лизинговых платежей, а также практику их применения судами после совершения отказа от договора финансового лизинга через призму принципа правовой определенности.

Ключевые слова: лизинговые правоотношения, лизинговые платежи, договор финансового лизинга, возмещение стоимости предмета лизинга, принцип правовой определенности.

Gogol B.G. The problems of legal certainty principle related to leasing payments

The article examines the problematic issues in the payment of lease payments in case of premature termination of financial leasing contract by the lessor due to its breach by lessee. The author analyzes the legislation of Ukraine, which regulate the payment of the lease payments, and court practice of its application after financial leasing contract termination in the light of the principle of legal certainty.

Key words: leasing relationships, leasing payments, financial leasing contract, reimbursement of the leasing object cost, principle of legal certainty.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2015.